På Mörkön

av Karin Norberg

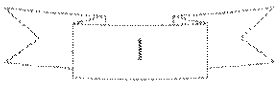

Vår ö, vår ö, vår fosterö,
Så ljus du ligger där,
Omfluten utav Östersjö.
I sommarskrud, i vintersnö,
I sol och rägn du är oss kär,
Vårt bästa hem du är.

Du gömmer ännu minnet kvar
I dina skogars frid
Av våra glada ungdomsdar,
Och dina ängar vittne var
Till hjärtefröjd och hjärtestrid
I solig sommartid.
(Märta L-n)[1]

[1] *Märta Lundgren*, född Norberg (1871-1946), konstnär, bl.a. utbildad på Konstakademien. Hon var 1901-1903 gift med Carl Otto Lundgren (1858-1903), lektor vid bl.a. Nyköpings läroverk. År 1911 gifte hon sig med Johannes Lindblom (1882-1974), professor i gamla testamentets exegetik i Lund.

På Mörkön

Sjung om sommarens soliga dagar,
Sjung om växande livets sång - - -
(Sanamkisången[2] av Ivar Norberg)[3]

Aldrig doftar ängen så ljuvligt som där,
Och aldrig ståndar rågen så ranker,
Och aldrig drömmer sjön så som när kring Mörkö skär
Han lägger sig speglande blanker –
(Ester Almqvist)[4]

Märta!

Är det sant att du fyller sextio år? Och att jag är sextioett? Är det över 40 år se'n du stod, mager och svartklädd, i Ängsudden[5] och viftade åt mig, när jag for förbi på Hållsviken – och upptäckte att jag älskade dig?

Av allt underligt på jorden förefaller det oss underligast hur tiden går. Ändå borde man vara van!

I alla fall – du fyller sextio år om några veckor och tänker resa till Köpenhamn för att fira din födelsedag. (Även detta tyckes mig på något sätt overkligt. Du – och Köpenhamn!)

Och du får radio i present av dina närmaste släktingar. *Del* i radio av mig. Det är just inte mycket. Jag förstår Nynni[6], som ville ge dig den helt och hållet.

Hit och dit har jag funderat på en mera intim födelsedagsgåva. Men jag *kan* ju inte sy någon kudde, ej heller någon duk!

Då kom häromdagen ett av dina söta brev, där du skrev, att en "verklig författare" ville *läsa om* Kirsteinska Huset[7]. Vilket föreföll mig närapå lika underbart som tidens flykt. Ty hur mycket vill man egentligen läsa om?

Jag tänkte: Skulle man kanske försöka en gång till, innan man får vända på 6an i 60 år så att den blir en 9a? Skulle man kanske försöka att fortsätta upptecknandet av våra ungdomsminnen (som du ju bett mig om) och låta det bli likasåsom ett födelsedagsarbete till din ära? Ty ett arbete kommer det att bli. Det är inte nu som det var för 20 år se'n, då jag satt i mammas rum på Sanamki och såg ut över det regniga Pålsundet, och tiden stod stilla och intet tycktes vilja hända. Och jag skrev för att få den att gå tills det klarnade. Tiden går alltid nu – fort, fort. Och det händer alltid någonting. Stunder till överlopps äro sällsynta.

---

[2] *Sanamkisångens* melodi skrevs den 3 juni 1897 av *Harald Ericsson* (1871-1939).
[3] *Ivar Norberg* (1879-1965), bror till Karin. Journalist på Dagens Nyheter.
[4] *Ester Almqvist* (1869-1934), konstnär. Hon bodde under några somrar vid Nöckna på Mörkö tillsammans med sin syster Maria (Maja). Systrarna umgicks flitigt med familjen Norberg och höll kontakten med Märta och Johannes under alla år.
[5] *Ängsudden* är en udde som sticker ut i Pålsundet strax norr om Pålsborg på Mörkö, se not. 13 nedan. Udden var vid denna tid obebodd. Där står numera en sommarstuga, inbäddad i en träddunge.
[6] *Nynni Forsman, gift Peyron*, väninna till syskonen Norberg.
[7] *Kirsteinska huset* på *Klara Strandgata* har Karin Norberg skildrat i en annan liten skrift. Huset ägdes under ett antal år av en kusin till Alfred Norberg, *Emil Blom*, kanslisekreterare. Det låg vid Centralstationen, där hotell Continental ligger idag.

Dock – du *måste* ju ha en födelsedagspresent, Märta, och O, om du tyckte om den här!

Jag kommer nog inte att skriva om Storgatan 9, ej heller om Grevturegatstiden[8].

Men "Vår ö, vår ö, vår fosterö" ligger där skimrande i minnenas dis. Det nyfödda Sanamki[9] skymtar gråblått i kransen av tallar och granar. Vad tycker du? Låt oss kalla denna "essay":

På Mörkön[10]

Första kapitlet

Sanamki

Ej vill jag det namnet rosa. Tänk vad det skall omstöpt bli!
Stackars styrman uppå Trosa, som skall minnas Sanamki!
Eller skall man prononcera det Sanámki? Lika godt –
Hell dig, bror, som kan jouera nu uppå ditt eget slott!
(hovrättsrådet Almgren[11])

Så skaldade farbror Knut vid tiden för "detta benådade ställes" tillkomst. Och han fick förvisso rätt. Ty namnet har blivit mycket omstöpt. (Sandraki, S:t Nancy t.ex.) Sammansatt som det är av initialerna i familjemedlemmarnas namn. Men jag tror mig med säkerhet kunna säga, att det också blivit ganska ärat och älskat.

Jag har alltid tyckt, att Sanamki blev sått med frö, som lades "på stengrund" och "bland törne" hösten 1886. I juni 1887, då Märta och jag slutat skolan och konfirmerats, foro vi ut med Nya Hållsviken[12] för att se vad som kommit upp.

Ett underverk hade skett! Solen hade ej förbränt fröet, och törnet ej förkvävt växten. Där låg vårt eget ställe och tittade på oss mellan granarna.

Det gick fort att komma uppför backen. När jag satte foten på förstugubron, hände något jag ej kan förklara. Men då jag med klappande hjärta trädde in i salen på Sanamki, var jag en ny människa. Med "rötter i den svenska jorden" – traditionsbunden trots min beryktade fräckhet och frihetslängtan.

Tänk bort Sanamki! Tänk att Pålsborg[13] och Sjödal[14] gränsade till varandra. Hu!

Vad säga Alf[15] och Malin[16]?

---

[8] Stockholmsadresser som familjen Norberg bodde på under syskonens uppväxt. En tredje var *Kirsteinska huset* på *Klara Strandgata*. Se not. 7 ovan.

[9] Namnet *Sanamki* är bildat på den Norbergska familjens initialer: **Sven** (1873-1959), civilingenjör vid Asea, **Augusta**, född Pihlgren (1841-1920), **Norberg**, **Alfred** (1837-1920), justitieråd, **Märta** (se not. 1), **Karin** (1870-1952), "hemmadotter" och pianolärarinna, samt **Ivar** (se not. 3 ovan). Det hade funnits ännu en dotter, *Ingrid*, född 1876, som dock dog redan 1883.

[10] Delar av Karins Mörköskildring finns med i Per Wästbergs *Sommaröarna, En bok om Stockholms skärgård*, Wahlström & Widstrand 1982.

[11] *Knut Almgren*. Kollega till Alfred Norberg.

[12] *Nya Hållsviken*, en av de ångbåtar, som tillsammans med *Hållsviken* (se not. 19 och 94 nedan), *Trosa* och *Ejdern* trafikerade sträckan Stockholm-Södertälje-Trosa.

[13] *Pålsborg* är det hus, som ligger omedelbart norr om Sanamki.

[14] *Sjödal* är det äldre hus, som ligger en bit söder om Sanamki (det hus som ligger alldeles intill tomtgränsen fanns inte vid den här tiden).

Det är i slutet av oktober jag skriver dessa rader. Vintern med sitt arbete och sina intressen har redan tagit oss fatt.

Långt, långt bort ligger nu Sanamki, skärt som en äppleblomma om våren. Med stängda fönsterluckor, förbyggda verandor, och de torra löven rasslande om knutarna, bidar det sin tid. Så har det legat i 44 vintrar, tåligt väntande den vårdag, då bommarna för dörrarna med en skräll falla åt sidan och vårrengöringen begynner.

I forna dagar var det oftast "justierådet[17]" och fröken Karin som kommo först – och aldrig var väl pappa så glad som då! Ackermann[18] med Trogen var därnäst. Genast begyntes grävningen av gropar och "donandet" med gödseln. Sedan plockades alla de små träden, som legat i sina halmhuvar i fören på Hållsviken[19], fram. Kastanjerna och asken, almarna, lindarna, fruktträden och syrenerna. Bok, lönn och björk är hämtat på ön. Ek fanns på platsen. Ackermann satte en liten ekplanta, som pappa ville skulle växa till *vårdträd* – det är nu på god väg. Men största intresset ägnade han sykomorlönnen (Acer pseudoplatanus[20]) vid södra gaveln. Många träd fingo namn efter oss själva eller våra vänner och bekanta. "Har du märkt, hur fort Valborg växer?" –

Pappa (eller jag) höll trädplantan i sin grop, Ackermann "skåtä dyngä" och jord kring rötterna. Grop efter grop fylldes. Träd efter träd bands fast vid sin stör.

Hur väl jag ser den synen! Ej underligt, att det skär till i mig var gång ett träd blir dödsdömt –

Och Ackermann pratade. Om den gångna vinterns händelser – om alla som "ha vurti förlorä", eller "råkä i olyckä" för någon, eller "vurti fästä för" någon. Om Jonson i Påläng[21] – "den luvern, jag kan inte bättre dra te", om "Bergäsön[22]" och inspektorn på Nycknä[23].

Tills pappa gick in och ropade mig efter sig. – Du kan väl låta bli att vara så förbannat trevlig med gubben – det blir ju ingenting *gjort*! –

Ackermann talade också om, hur väl det var för herrskapet att ha honom, som var med och tog det första spadtaget i Sanamki backe, till så värdefull hjälp. Och ibland berättade han historier. Jag tecknade upp en i min dagbok, där den lyder sålunda:

Ackermanns berättelse

För längesedan bodde på den yttersta Karsholmen[24] en gammal ensam gubbe. Man kan ännu se var stugan legat, ty en del av stengrunden finnes kvar. Nå – en vinterafton, då sundet var svagt tillfruset, hörde gubben nödrop nedifrån sjön. Han gick ut på klippan och såg en gumma som höll på att drunkna. Isen hade brustit under henne, och när hon försökte gripa tag i kanten av vaken för att hjälpa sig upp, brast den ånyo. Gumman ropade högt på hjälp. Men gubben gick ut till randen av klippan och skrek: Här kan varken jag eller någon annan människa hjälpa dig. Befall dig därför i Guds hand och kryp ner!

---

[15] *Alf Norberg* (1914-2000), komminister i bl.a. Nyköping, son till *Ivar* – se not. 3 ovan.
[16] *Malin Uddling, f. Lindblom* (1914-1984), konstnär, dotter till *Märta Norberg* i hennes äktenskap med *Johannes Lindblom*. – Se not. 1 ovan.
[17] *Alfred Norberg* var justitieråd, en titel som många hade svårt att uttala. Se not. 9 ovan.
[18] *Ackermann* har vi inte kunnat identifiera. *Trogen* var uppenbarligen hans hund. Vi har ett gammalt foto på bägge.
[19] *Hållsviken* var en av de ångbåtar som trafikerade sträckan Stockholm-Södertälje-Trosa. Jfr not. 12 ovan.
[20] *Acer pseudoplatanus*, kallas i moderna floror *tysklönn*, som dock inte har den mörkblåröda färg, som Sanamkis *sykomorlönn* hade.
[21] *Jonson* var byggmästare. Han hade byggt Pålsborg, som han först bodde i själv med sin familj. Sedan hyrde han ut huset till sommargäster och flyttade till en liten stuga på gården innan han efter ytterligare en tid flyttade till Påläng, som ligger på Hölösidan ungefär mittemot Pålsborg. Se vidare sid. 15ff.
[22] "*Bergasön*", dvs. sonen på Berga, en gård på norra ön.
[23] *Nöckna* är en gård som syns från vägen just då man svänger in på vägen mot Pålsundet. Inspektoren hette vid denna tid *Weidenhayn*.
[24] *Karsholmen* (eg. Kasholmen) ligger alldeles vid brofästet på Mörkösidan. Där eldade man förr en vårdkase vid fara.

Och gubben gick in i sin stuga. Och gumman drunknade.

Efter Ackermann kommo så fru Jonson[25] och flickorna i Suss[26] eller någon annan ledig kvinsperson och hjälpte till med rengörningen. Att sopa ut flugor och plocka upp de råttor som funnit svältdöden i tomma burkar och handkannor. Att skura väggar, tak och golv. Att prata, skratta, dricka kaffe och piska sängkläder. Piskningen ekade om kvällarna över nejden, det hördes att Sanamkis flyttat ut.

Herr Landelius[27] kom över från Sjötorp[28], och inspektorn[29] red förbi på landsvägen.

Gubbar bjödo ut fisk. Sandviksmor[30] "funderade om herrskapet åstundade en halv kalv". Eller ett får. Gummorna kommo in i köket, sjönko ned på närmaste stol, snöto sig, togo försiktigt en blårutig näsduk från den medhavda korgen, lyfte därur en tallrik med en kupa gult smör och började så att plocka upp äggen. Vi fingo ofta mera smör och ägg än vi behövde, men köpte för det mesta och betalade vad som begärdes. Det var mammas regi – även pappas. Följden var en ström av försäljare hela sommaren: Buskamor[31] och Sussamor och mor i Fagersvik[32]. Gumman i Nyängsstugan[33], Uddamor[34], Lotta[35] i Pålsundet[36], madam Karlson[37] och många andra. Jag räknar upp dem, ty det är så ljuft att skriva deras namn. De hade alla dukar på huvudet och "allmogeförkläden". Och drucko alla påtåren *på bit* från fatet. De åto gärna småbröd till punsch. Och voro våra verkliga vänner. Utom möjligen madam Karlson.

När nu rengörningen var över, kom mamma med så många barn som slutat skolan. Rengörningen var alltid i medlet av maj.

Träden voro ljusgröna, ekarna och asken ännu bara. Blåsipporna blommade vid källan, vitsipporna och Corydalis[38] nere i Sunds täppa[39]. Lathrea Squamaria[40] på Kolsö[41].

I Pålsundet och Udden drogo de not. Strömmingen blänkte i solen, då de plockades ur noten om morgnarna, då man var nere vid båten för att lämna brev. Svala morgnar med lukt av hav och granskog och någonting oändligt förväntansfullt i luften.

---

[25] *Fru Jonson*, byggmästarens hustru.
[26] *Suss* (eller Sus eller Turesbo), ett torp som ligger bortom Nygård på den väg som först passerar Nöckna – se not. 23 ovan.
[27] *Landelius* titulerades patron och ägde *Sjötorp*. Se not. nedan.
[28] *Sjötorp* skrivs numera *Skyttorp* och ligger på Hölösidan strax söder om Pålsundet.
[29] D.v.s. *Inspektor Weidenhayn* på Nöckna. Se not. 23 ovan.
[30] *Sandvik* är det torp som ligger "vid vägs ände" på den väg som går upp förbi Nöckna.
[31] *Busk* var ett torp som låg en bit norr om Pålsborg. Numera ligger en rad sommarstugor utefter vägen, där Busk hade sina ägor och uthus. Boningshuset är den stuga som ligger med gaveln mot vägen i södra änden av bebyggelsen.
[32] *Fagersvik* ligger mellan Suss, se not. 26 ovan, och Sandvik, se not. 30 ovan.
[33] Det är litet oklart var *Nyängsstugan* låg (eller vilken Nyängsstuga som avses).
[34] *Udden* var ett litet torp mellan vägen och sundet, norr om Busk. *Uddamor* hette *Hilda Åkerhäll* och var gift med *Gustaf*. Numera sommarstugeområde. Torpets bostadshus finns dock kvar.
[35] *Lotta i Pålsundet* hade först en son, *Fredrik* och fick sedan trillingar: *Oskar*, *Erik* och *Vilhelm*. De var till en början så små att de rymdes i en byrålåda(!) i det lilla hus som vetter med gaveln mot vägen alldeles för Pålsundets torpboställe. *Oskar* blev pråmskeppare vid Karta-Oaxens kalkbruk, som fraktade kalk till Stockholm. *Erik* blev skolvaktmästare och *Vilhelm* skomakare. *Fredrik* och *Oskar* bodde längre fram i livet tillsammans i *Klystorp* (eller *Klysen*), som ligger alldeles bortom Nygård.
[36] *Pålsundet* är det torp som låg där allmän väg tog slut, söder om Sanamki.
[37] *Madam Karlson* har vi inte lyckats identifiera.
[38] *Corydalis* (det finns flera arter): *Nunneört*.
[39] *Sunds täppa* eller *Täppan* – gärdena utmed sundet strax söder om torpet Pålsundet.
[40] *Lathrea squamaria*: *Vätteros*. Växten är en rotparasit, särskilt på hassel.
[41] *Kolsö* var förr en ö, men har sedan lång tid tillbaka utgjort en halvö. Numera naturreservat med rikt växt- och djurliv. Kolsö ligger nära Löten på södra Mörkö.

Vi gingo omkring och hälsade på i stugorna. Betraktade de nya kalvarna, fölungarna, lammen och kycklingarna. Jag utsåg och tingade på min sommarkattunge. Ty jag "åstundade" alltid en sådan. Den första hetta Carl-Axel – den sista Persika. Carl-Axel var spräcklig, Persika röd. Mellan dessa båda ser jag "för min själs ögon" en rad av svarta (dynastin Sotis), vita (Blanzeflor) och trefärgade kissar – alla högt älskade.

Och så var man inne i försommaren. Med liljekonvaljer, Primula farinosa[42] och Epipactis[43].

Familjen var samlad. Krokarna i tamburen fullhängdes med huvudbonader av olika slag. Pappas landtliga arrendatorsmössor, studentmössor, gymnasistmössor, min vita jokey[44] med blå tofs, Märtas sjömans- med hängande band o.s.v.

(Här kommer en parentes. Moster Amelie[45] sade, att flickor som använde jokeymössor inte blevo gifta. Kanske hade hon rätt. Men – hon sade också, att flickor som gingo på målarakademien aldrig fingo någon man. Och däri tog hon lyckligtvis fel – som vi veta.)

Alla sovrum voro nu upptagna. Vi lågo ofta två, tre personer i mitt lilla blåa, och lika många i gossarnas gröna. Märtas skära rymde endast *en*. Detta rum var egentligen ämnat till handkammare, men blev sedermera kanske det mest poetiska. Där avhandlades de *djupaste* ämnena. Kanske blev man inspirerad av sentensen på dörren, varom mera här nedan. Men där berättades även djupa hemligheter och spökhistorier. Många missförstånd ha där gjorts upp – eller tilltrasslats ytterligare!

I gossarnas rum luktade det Allium Schoenoprasum[46]. Där voro bord och stolar ofta belamrade med gråpapper och växtlappar. F.ö. lågo floror och växter litet varstans i huset.

I gossarnas rum knäppte Sven på fiol om försommarnätterna. Och där föddes otaliga namns- och födelsedagspoem. Ty sommaren var rik på bemärkelsedagar. Där höll senare redaktionen av Piggen[47] till.

I mitt rum sov man mest. Men när våra gäster stodo färdiga att resa, fördes de in att med möda kluttra data och i bästa fall någon poetisk utgjutelse på den ljusblå muren vid kakelugnen. – Farväl, i mörker, storm och rägn jag vandrar ut ur Sanamkis hägn. – Eller: Här bor en förtjusande qvinna, Säll den som henne kan vinna. – Eller: Jag heter Axel Blom[48]. Är ganska snäll och from. –

Inne hos mamma var det vackraste månskenet. Där låg jag på soffan de nätter mitt rum var upptaget av gäster, och där hörde hon tåligt och lagom intresserad på mina utgjutelser i skilda ämnen. Ibland stack hon emellan med ett: Tycker du inte att vi skall sova nu? –

Det var någonting förtjusande med mamma, att hon lät oss så mycket sköta oss själva och var *lagom intresserad*. I alla fall *med* om det mesta.

---

[42] *Primula farinosa*: *Majviva*. Ganska sällsynt på fuktig till våt kalkrik mark.
[43] *Epipactis* (det finns flera arter): *Knipprot*.
[44] *Jokeymössa* var troligen detsamma som *jockeymössa*, dvs. en skärmmössa av den typ som jockeyer bär. På Google hittade jag en sida ur Östergötlands Veckoblad – Östgöta-Posten från Fredagen den 29 September 1899, där det bl.a. står: "*På vägen varseblefvo de en amazon med en röd jokeymössa hvars skärm beskuggade hennes präktiga Ögon. Med säker hand tyglade hon en vacker gångare, som fnyste och stegrade sig otåligt. Det var lady Dolly*" Troligen ur en följetong.
[45] *Moster Amelie* var syster till *Augusta*, se not. 19 ovan. De hette som ogifta *Pihlgren*. *Amelie* (1839-1923) gifte sig med *Fritz Clarholm* (1831-1885), bankdirektör och grosshandlare i Karlstad.
[46] *Allium schoenoprasum*: *Gräslök*.
[47] *Piggen*: handskriven familjetidskrift, som hela familjen medverkade i.
[48] *Axel Blom* och hans bror *Nils* var sysslingar till syskonen Norberg. Pappan *Emil Blom* (se not. 7 ovan) var nämligen kusin till Alfred. Emils mamma, *Gustafva Tiwander*, var syster till Alfreds mamma, *Carolina Tiwander*. En tredje syster, *Ulrika (Ulla)* var gift med "*morbror Adolf*" *Törnsten*. Se not. 71 nedan.

På pappas dörr fäste Ivar en lapp, på vilken stod skrivet: Chevens hytt. Hans rum var det enklaste av alla, men verandan utanför ett stort plus. Därinne luktade alltid tobak och oljefärg, ty där utfördes de skizzer han tog i skog och mark.

"Mammas milda moral märks i Sanamki sal", skrev Johnny[49].

Och, i sanning, vilken plats för tusende nöjen har ej salen varit! Alltifrån den första invigningsfesten, då pappa öppnade balen med fru Jonson – byggmästarns fru – och till den dag som är.

Vid ovan nämnda fest voro alla arbetare vid husbygget inbjudna. Pappa höll tal – jag antar vi drucko "Samos", ett grekiskt vin, varav många buteljer tömdes de första Sanamkisomrarna. Efter festen gick Gusten (husan) omkring med rödgråtna ögon. Axelson, dåvarande båtsman[50], hade dansat mer med fröken Karin än med henne. (Stackars Gusten kastade sig sedan i sjön av olycklig kärlek – det måste gå så.)

I salen har vi spelat, sjungit och dansat alla tider på dygnet. Lekt lekar, spelat teater, arrangerat tablåer och skrivit oräkneliga stora män och djur på H.

Hur många namns- och födelsedagsbord ha ej stått dukade under gök-klockan[51]! Minst 6 à 7 var sommar. Och 44 somrar.

Förmaket är det enda av rummen på Sanamki, som har riktiga tapeter – rödrosiga liksom första möbeltyget på den vita empiremöbeln. Det var "finrummet", som Ada Beskow brukade säga, och vi sutto där sällan, då vi ej hade främmande. Där står i ett hörn morfars[52] gamla klocka, som vitmålades av oss alla en sommar, då Hedvig och Elisabeth voro hos oss och dekorerade den med blomrankor och ett brinnande hjärta. Vår dopskål av alabaster står på marmorhyllan framför spegeln, med en alabasterstake på var sida – höjdpunkten av elegansen på Sanamki!

Det var aldrig min mening att skriva så utförligt om rummen – det blev så. Men eftersom jag börjat, må det sägas om jungfrukammaren, att där står en verklig fällbänk av brunmålat trä, vilket nog är sällsynt i nutidens jungfrukammare.

Armida och jag hade en gång därinne en tjusande scen, som jag ledsamt nog ej vågar nedskriva. Men är villig att på begäran muntligt berätta för utvalda.

Armida vart fästi för Idala[53] mjölkdräng, som sjungande körde sin flaskskjuts förbi Sanamki två gånger om dagen. Hon ville ingen annan ha. Men det var så många som hade vurti fästi för denna trevliga karl, han bestämde sig för en annan, och Armida flyttade gråtande från oss nästa vår, då vi reste till landet. Hon kunde ej återse Mörkön.

Av de första jungfrurna därute mins jag bäst Hulda, som hade många goda sidor. Men det var ett förfärligt knastrande i sanden utanför jungfrukammarfönstret om nätterna på hennes tid.

Högsommar med humlor och huggormar. Hela ön insvept i samma ljuvliga doft av schersmin, klöver eller smultron. Kring urnan blomma de vita liljorna från Morfars gård, av Märta förevigade i oljefärg på dörren till hennes rum. Tillsammans med det pessimistiska tänkespråk, som gjorde Harald så ledsen. – – –"gladt försaka, aldrig klaga, strida hopplös strid och namnlös dö[54]."

---

[49] *Johnny Roosval* (1879-1965), konsthistoriker, professor vid Stockholms högskola 1920-1946. Gjorde i sin ungdom uppteckningar av sånger m.m. på bl.a. Mörkö.

[50] *Båtsman* motsvarade inom flottan arméns *indelte soldat*. Beslut om avveckling av båtsmansrusthållet fattades 1887, men var inte helt avvecklat förrän 1932.

[51] T.ex. *Carolinadagen* den 20/5, *Ivars* födelsedag den 28/6, *Augustas* den 16/7 och *Svens* den 28/7.

[52] *Morfar* var *Anders Jakob Pihlgren* (1808-92), häradshövding i Fryksdals domsaga. Bodde i Karlstad.

[53] *Idala* ligger ungefär mitt på ön. Där fanns under många år en handelsbod.

[54] *Svärd mot snöda Jättar draga, Modigt blöda för de svaga. Gladt försaka, aldrig klaga. Strida hopplös strid och namnlös dö.* Några rader ur dikten *Snöfrid*, skriven av *Viktor Rydberg* (1828-95).

Hängmattan är upphängd mellan två granar och ofta upptagen. Men Ivar ligger mest i sin egen "grop" ute på ängen och fantiserar.

Måhända diktades där den av mig högt skattade dikten:

Jag gick en gång uppå en spång,
Där mötte jag en flicka.
O! Lyssna till min sång!
Jag ville nästan spricka.

Ibland skjuter Ivar med korkpistol och alla skjuta vi till måls med salongsgeväret – ofta prisskjutning.

Pappa tågar ut med sin målarattiralj strax efter frukosten och emellanåt följa vi med för att botanisera.

Mycket ofta ha vi främmande. Gäster från staden eller grannarna på ön. Mest ungdom. I tamburen hänga nu tyllomflutna flickhattar och rena vita studentmössor, omgivna av en säregen charm.

Högtidsdagar voro de, då *Eos*, Bloms lilla fina ångbåt, låg vid vår egen brygga, som den dock då och då lämnade för att med oss alla ombord göra små turer ut i södra skärgården – till Tullgarn[55], till Stensund[56] eller Trosa. Jag tror vi voro ända ut till Bokö[57] en gång. Då serverades middag ombord. Fin middag med rödt mousserande vin.

I vardagslag kunde vi ej sträcka våra utfärder längre än till Ekö och Hållskär. Fridö var redan ett äventyr, Skorvan[58] en dröm. En gång gjorde dock gossarna och jag en roddtur till Stensund. Men då använde Sven hela tiden tilltalsordet *oxe*. Det blåste nämligen friskt ibland. Vid själva Stensund var bleklugnt och ljuvligt. Vi vadade från klippa till klippa och funno Erythrea litoralis[59].

Vi badade inte gemensamhetsbad den tiden, utan "var för sig" i den minimala bassängen. Ändå voro badningarna högtidsstunder, och skratten och tjuten från badhuset[60] hördes vida omkring.

"Skall du ner i din lilla sump nu", hånade Ada Beskow, där hon stod på trappan, färdig att simma ut i sundet.

Oförglömmelig är den sommaren då Beskows bodde på Pålsborg.

Kaptenen vandrade fram och åter mellan Pålsborg och Sanamki – iförd fläckig svart bonjour och dito segelmössa. Han gick aldrig längre. Måhända hoppades han på ett möte med "lilla fröken Märta", på vilken han satte stort värde.

Sven satt med Emma i linden på berget. Ivar tyckte: "dom är så fåniga, så –"

Katarina, som dansat i Marstrand sommaren förut, gick för sig själv och "tänkte på en löjtnant", sade hennes far.

Arendt Bernhard Gabriel – "här på landet är det så godt om tid att man gärna kan använda *alla* förnamnen" – tyckte kaptenen – Arendt Bernhard Gabriel skymtade bland träd och buskar ibland, men gav sig för det mesta av, när någon nalkades.

---

[55] *Tullgarn*, kungligt slott beläget norr om Trosa. Beboddes vid den här tiden sommartid av kungafamiljen.
[56] *Stensund*, slott, strax norr om Trosa. Numera folkhögskola.
[57] *Bokö*, ö i Trosa skärgård.
[58] *Ekö, Hållskär, Fridö och Skorvan*, öar i fjärden söder om Pålsundet.
[59] *Erythrea litoralis*: *Kustarun*. Det latinska namnet är numera *Centaurium littorale*.
[60] *Sanamkis badhus* stod vid den här tiden längre fram på klippan. Huset var försett med väggar, som omgärdade en "*bassäng*".

– "Stackars Ada", var har du din fästman nu då? Han har nog glömt dig, stackars Ada, men Ada är glad ändå, hon –

– Tig, och gå din väg, gamla gubbstrutt, vi vill vara ifred. – Detta var en vanlig dialog mellan far och dotter. Ofta tillade dock Ada, i synnerhet på senare år, *älskade* före gubbstrutt.

Om kvällarna möttes vi alla på landsvägen, och mamma promenerade emellan "Charlotta Ofelia" och moster Emma, som alltid såg förvånad och chockerad ut. Ej underligt med kapten Beskow till svåger!

Denna sommar (1888) var konungen av Sachsen med gemål[61] på besök i Sverige, och vi läste i tidningarna att de skulle fara till Tullgarn på "Sköldmön"[62].

Kapten Beskow lät genast anskaffa en sachsisk flagga, grön och vit, och hissade den ovanför den svenska på Pålsborgs höga stång.

Pappa vill göra *något* och föreslog en eklövskrans, fästad på en handduk på badhusstången. Dessutom hissades flagga och vimpel på Sanamki.

Familjen Beskow med tjänstefolk och några medlemmar av familjen Norberg samlades (ett par timmar för tidigt) i Ängsudden[63] för att repetera. När äntligen Sköldmön passerade, framträdde kaptenen, starkt upphetsad, på de yttersta strandstenarna, svängde sin mössa och ropade: Es lebe hoch der König und die Königin von Sachsen!

Jag vill lova att vi hurrade. Men jag mins ej, om någon ombord besvarade vår hyllning.

Däremot hälsade oss vänligt den lilla vithåriga kungen följande dag vid sin ensliga morgonpromenad i Tullgarns park.

Beskowarna voro ytterligt rojalistiska, och vi gingo till Tullgarn (med tunna pannkakor i en korg) redan klockan 7 nästa morgon. Alla flickor iförda Mörködräkten och med stavar i händerna.

Beskows kunde konsten att roa sig. En dag hade de bjudit baron Lowisins[64] på Brandalssund[65] med ungdom. Även vi voro med på denna middag, som avåts under hög och ledig stämning och serverades på vårt porslin, varav flere klädkorgar under dagens lopp burits ned till Pålsborg.

Efter middagen föreslog kaptenen en åktur (med Lowisins wurst[66]). Men pappa och mamma gingo hem – något generade. Åtminstone jag stannade i alla händelser kvar och både åkte och dansade efteråt till musik av piano – Katarina gick på musikaliska akademien – och en bastrumma, som Arendt ideligen dunkade på, och som vi hoppade *över* var gång vi i dansen kommo till det hörn av rummet, där den var placerad. Aldrig har det varit roligare på Pålsborg – och aldrig blir det. –

Men sommaren 1891, då Lagergrens och Hammarstrands bodde där, och Eva Lagergren sjöng till pianot i skymningen – "Han tvaer over baenkene hang"[67] och "Hun gick langs med stran-

---

[61] *Kung Albert* (1828-1902) och hans *drottning Carola av Vasa*. Albert efterträdde sin fader vid dennes död 1873. Paret var barnlöst.
[62] *Sköldmön*, byggd 1868, kung Oskar II:s hjulångare. Hon användes bl.a. som inspektionsfartyg.
[63] *Ängsudden*, se not. 5 ovan.
[64] *Lovisin* (ättemedlemmarna skriver sig *Lowisin*). Vid denna tid hette fideikommissarien *Gerdt Adolf Ulrik* (död 1920), gift med *Edla Ulrika*, född *von Post* (död 1941).
[65] *Brandalsund*, säteri i Ytterjärna, bildat på 1600-talet av landshövdingen, friherre Erik Lovisin. I släktens ägo till 1912. Större delen av marken ägs sedan 1967 av Stockholms stad.
[66] *Vurst*: låg öppen vagn med säten längs långsidorna.
[67] *Han tvaer over baenkene hang*, text av Bjørmstjerne Bjørnson (1832-1910), melodi av Caroline Margrethe Georgine Recke (1833-1901).

den..."[68] – den sommaren var både rolig och poetisk och kan förtjäna sitt särskilda kapitel. Det var då flickorna Almqvist[69] bodde på Nöckna första gången.

1893 års sommar fick sin färg av fotvandringen till Kolmården med[70] Tom och Nisse. Det var efter hemkomsten därifrån som moster Ulla[71], nyss vorden änka, fann oss så underhållande, att hon utbrast: Så här har jag inte skrattat se'n Adolf dog! – Moster Ulla (pappas moster) var länge vår årliga gäst, stannade flere veckor och kallades i trakten "Sanamki gumma".

Man kan inte berätta om Sanamkilivet de första åren (slutet på 1880- och början på 1890-talet) utan att nämna den rol musiken hade i vårt liv. Det spelades och sjöngs, hela dagarna ibland. Den lilla taffeln i salen, ofta minst sagt *svävande* i tonen, inbjöd till musik utan pretention. Alltid kunde man *något*.

Katarina spelade sin polka, Albert Öfverholm[72] sin vals, Lundeberg "Boccaccio", Peter Glimstedt[73] "Jultomtarna" – vem var det som drog på med "Under dubbelörnen[74]"?

Mamma hade sin vals och sin förtjusande Polonäs av Oginsky[75]. Dessutom: "Vid Frykens strand" och *början på* "Se där kommer jaktens drottning, arme Frithiof, se ej dit![76]"

Vågar jag nämna min egen anspråkslösa "När det skymmer" – föredragen alla tider på dygnet, liksom Kväsarvalsen[77] och Kungsholmsligans Paradmarsch[78].

Till taffelns milda accompagnement sjöngo vi också pappas visor[79] samt "Hjärtat vid Rehn" m.fl. bravurnummer i kör. Och i hur många olika besättningar har ej Sanamkisången[80] med Haralds[81] melodi ljudit!

Pappa fantiserade gärna på pianot i skymningen, eller accompagnerade han Märtas mandolin, vilkens dallrande toner genom de öppna verandadörrarna klingade ut över nejden. "Må dig än bida triumfer och nöjen –" – Understundom accompagnerade Nynni[82] eller Sven på gitarr.

Annars sjöng ju Nynni, och Sven spelade fiol: Hauser[83] och Schumanns[84] sånger. (Eva Lagergren kallade honom efter en av dem: Erstes grün.) Men när Sven skulle öva fagott, fick han gå för sig själv i skogen.

---

[68] *Hun gick langs med stranden*: Hittills olöst mysterium.
[69] *Flickorna Almqvist*, se not. 4 ovan.
[70] *Fotvandringen till Kolmården* finns skildrad i *Fotvandring till Kolmorden. Sommaren 1893. Dagboksanteckningar. Av Tom Peyron.* Tom Peyron var således den ene medvandraren. Den andre var förmodligen *Nils Nyström*. Av Norbergarna deltog *Karin, Märta* och *Sven.*
[71] *Ulla (Ulrika) Tiwander* hade varit gift med *Adolf Törnsten*. Hon var en av systrarna Tiwander. Se not. 48 ovan
[72] *Albert Öfverholm* svarade längre fram för elektrifieringen av Sveriges järnvägar. Hans bror hette *Ivan*. Familjen bodde ett antal somrar på Sjötorp / Skyttorp. Se not. 28 ovan.
[73] *Peter Glimstedt* kan möjligen vara den man (1871-1918), som så småningom tjänstgjorde som militär i Kongostaten, Persien och för de vita i Finland.
[74] *Unter dem Doppeladler* av *Josef Franz Wagner*.
[75] *Michał Kleofas Ogiński* (1765-1833), polsk, senare rysk, ämbetsman och kompositör.
[76] *Se där kommer...* ur Frithiofs frestelse (nr 19 i Frithiofs saga) av *Esaias Tegnér* (1782-1846). Vem som skrivit melodin har vi inte lyckats få fram.
[77] *Kväsarvalsen* eller *En kvanting träder i salen in*, text och musik av Arthur Högstedt (1877-1942).
[78] *Kungsholmsligans Paradmarsch* publicerades i Strix den 1 maj 1899. Texten är, även den, av Arthur Högstedt (se not. ovan), men vem som skrivit melodin är oss obekant.
[79] *Pappas visor*, en samling om 24 visor med text och musik av *Alfred Norberg*, som i detta sammanhang kallades sig *Anders Petter Qvist* eller *A.P.Q.*
[80] *Sanamkisången*, se not. 2 ovan.
[81] *Harald Ericsson*, se not. 2 ovan.
[82] *Nynni Forsman*, se not. 6 ovan.
[83] *Miska (Michael) Hauser* (1822-87), ungersk violinist och tonsättare.
[84] *Robert Schumann* (1810-56), tysk tonsättare.

Ivar trakterade sin flöjt – mest på sjön lugna kvällar, då den gjorde en utmärkt effekt. Liksom Svens okarina. Vi hade också en slags klarinett, som spelade "Sommarens sista ros[85]" bara man släpade den efter munnen. Hela livet gick på melodi. –

Alla beväringsvisor vi vandrade efter på landsvägen om kvällarna! Tom lärde oss den första: "Soldaten kom" – nej det var Svens beväringsvisa! – "En jägare gick sig att jaga", var Toms. Ada Beskow kunde: "Herr Melbourne i krig skulle draga – –". Sedan följde exercisvisorna: "Se, gudda min sköna flicka", "Jag har en liten siska, jag – siska jag", m.fl. Fritz Lindströms: "Är detta krigsmäns sed", och alla hundra kärleksvisor jag lärde mig på olika håll.

Men vi icke endast sjöngo på vägarna, vi marscherade också i takt efter Svens munspel. Eller lågo i en backe och lyssnade till dess toner. I detta spel innefattas för mig all sommarens sorglöshet och behag. Jag kan icke höra det, utan att se gröna hagar i min själ – och luften blir ljum!

Till sist kom Nisse Weidenhayn med: "Har ni hört den förfärdeliga händelsen[86]". Han sjöng den en fyrverkeri- och illuminationsafton på sjön. Och den gjorde djupt intryck.

Pappa avslutade gärna sommaren med ett litet fyrverkeri. Raketer, uppställda i en kratta, bengaliska eldar, vattensvärmare, solar (som ofta kommo av sig i vändningen och sedan sprutade endast åt *ett* håll) och till slut – höjdpunkten: ett romerskt ljus, lyckat för det mesta, men ibland hände det, att de kulörta stjärnorna ingen fart fingo, utan fastnade s.a.s. i halsen på ljusstaken, där de blänkte och smällde en sekund.

Därefter blev allt mörkt och tyst. De sista förtjusningsropen på ömse sidor sundet dogo bort. Kulörta lyktorna släcktes eller brunno upp. Sommaren var slut. –

Märta reste till sin akademi[87], gossarna till sina skolor. Pålsborg blev tomt. Disponentens flyttade in på "Oaxen". Gossarna Öfverholm[88] kommo på avskedsbesök, iförda sina skolkläder.

På ångbåtsbryggan, där societeten förut varit församlad båtdags, syntes nu endast patron Landelius[89], inspektorn med Donna och Muck[90], fröken Öhrn[91] i sin röda schal och fröken Karin.

Hösten var kommen. Tanacetum[92] blommade vid vägkanten.

Aldrig var jag naturen närmare, aldrig *levde* jag så, som under dessa veckor i september och oktober, då allt *främmande* lämnat ön. Den var nu helt min – med allt vad däruppå fans.

Ackermann kom tillbaka. Jag vaknade om morgnarna vid ljudet av hans spett som klingade mot "stenknosorna" i backen. Tröskverken accompagnerade – den trevna hemkänslans toner!

Eller vaknade jag vid den avlägsna låten av jakthorn och hundskall – äventyrens värld.

Man kunde ligga och följa drevets gång. Antingen var det kronprinsen[93] som jagade i Hölö, eller inspektorn, som jagade på Mörkö. Jag var själv med ibland – men roligare var att höra hornet på avstånd.

Brasan brann i salen, då vi åto frukost. Jag brukade rosta bröd på eldgaffeln.

---

[85] *Sommarens sista ros.* Originalets text av *Thomas Moore, The Last Rose of Summer.* Irländsk folkmelodi.
[86] *Har ni hört den förskräckliga händelsen...* Svensk text 1893 av Hans Henric Hallbäck. Denna s.k. *Lincolnsvisan* handlar om mordet på president Abraham Lincoln *"som blev skjuten, ja, skjuten mitt itu"*!
[87] D.v.s. *Konstakademien i Stockholm.*
[88] *Gossarne Öfverholm* se not. 72 ovan.
[89] *Patron Landelius* se not. 27 ovan.
[90] *Donna* och *Muck* var inspektor Weidenhayns hundar.
[91] *Fröken Öhrn* hör till de personer som ofta nämndes. Hon har avmålats av Märta. Var finns tavlan? Och vem var hon?
[92] *Tanacetum vulgare: Renfana.*
[93] *Kronprinsen* var vid denna tid den blivande kung *Gustaf* V.

Pappa, i kort ytterkavaj, hällde i sig kaffet och skyndade ut till Ackermann. Nya gropar skulle grävas.

De morgnar Hållsviken[94] gick till staden var landsvägen, ända förbi Sanamki ibland, upptagen av oxlass med säd- eller potatissäckar. (Den tiden var Mörkö ännu icke *avoxat*. Bara på Nöckna fans 12 par – utom ägaren själv! Det är hans egna ord.)

Båten kunde ligga över en timme vid bryggan, innan alla mjölkflaskor och säckar lastats ombord. Man hade god tid att resonera landtbruk och göra upp små utfärder för att bese salubjudna kreatur och dylika landtliga ärenden.

Såvida man inte rentav åkte till Tullgarn och drack kaffe på värdshuset.

Tullgarns skog, insvept i en mystisk morgondimma, med dagg i spindelvävarna och fjärran jakthornslåt – det var hög romantik!

Att sitta i en trilla[95] på landsvägen, slätten badande i månsken och små blinkande ljus i stugfönsterna – att låta hästen gå fot för fot (det hände att den vände sig om och *såg* på oss och stannade alldeles) – är det icke livet värdt?

Eller att tillbringa hela dagen i lingonskogen med jungfrur och gummor. Dricka kaffe och äta pannkakor under susande tallar.

Eller att gräva sig trött i backen och komma in till en middag, bestående av köttbullar och lingonkräm.

Rägniga dagar satt jag med mamma vid täckbågen i hennes rum. Och hon berättade om Sophie Frese[96] och Gustava Mejerhielm, vilkas flickbrev lågo i sybordet bredvid oss. Fröken Mejerhielm, som sedan blev hovdam vid Carl XVs hov och föremål för kungens "böjelse" – vilken hon dock motstod och lämnade hovet för att ingå ett olyckligt äktenskap!

Om kvällarna läste pappa högt för oss Emilie Flygare-Carléns[97] romaner. Hur bra passade ej En natt vid Bullarsjön en stormig höstafton! Eller bläddrade vi i tidningarna, som endast kommo 3 gånger i veckan i tjocka bundtar.

En höst – jag mins ej året, tycktes mig mer än vanligt ljuv. Pappa var i staden, men Märta på Sanamki. Och "mammas milda moral" verkade som vanligt. Det blev många utfärder.

Nu var det mamma som läste högt. Svenska Dagbladets följetong: Familjen Larramy[98].

Den står på min bokhylla nu, ombunden med en ljusblå bomullslapp, och jag tar ibland ned den och bläddrar i de gulnade arken. Ögonblickligen sitter jag med mamma och Märta vid salslampan på Sanamki. Ute är kolmörkt, men inne är varmt och ljust. En brasa glöder i kakelugnen, och äpplena, upphängda på snören framför, pipa och sjunga.

Mamma läser med sin spröda röst om den olycklige William Larramy, medan Märta och jag kanta våra klädningskjolar. Ett alltför vanligt göra på den tiden.

Det blir liggdags. Stackars Märta ville nog sova, men jag har så mycket att berätta. Och Märta är förstående. – Nisse[99] är på kalas i Jerna – något ganska vanligt – och jag kan inte somna förrän

---

[94] *Hållsviken*, se not. 12 och 19 ovan.
[95] *Trilla*, fyrhjulig vagn med två säten.
[96] *Sophie de Frese* var dotter till landssekreteraren Claës Otto de Frese i Karlstad. *Gustafva Mejerhielm* gifte sig så småningom med kabinettskammarherre Karl Otto Silfverskiöld (1827-79). Augusta berättar om båda i sina Lefnadsminnen.
[97] *Emilie Flygare-Carlén* (1807-92), författarinna.
[98] *Familjen Larramy* har vi inte lyckats spåra.
[99] *Nisse*, dvs. *Nils Weidenhayn*, som Karin var en smula förtjust i. Han var son till inspektoren på Nöckna.

jag hört skramlet vid färjan[100] och det rätta trampet av parhästar på vägen. Det käns inte riktigt tryggt förr.

Dagarna gå. Vi äro ibland på Sjötorp, där pappa spelar à quatre mains med olika guvernanter. En gång fans där en, som varit med i båten, då "Haga vällingklocka" ringde ett, och hjälpt "Alice" att ösa vatten på Gustaf Fröding[101]. Det var hennes stora minne i livet. Hon ägde också en privat vers av Fröding, angående en pipa, som han glömt. – Jag skrev i min dagbok om denna flicka, att hon hade sinne för det humoristiska i allting, utom sin egen pianospelning.

Understundom kommer Hilda Weidenhayn med sin bror på kvällsbesök. Mamma och jag följa dem till Nöckna avväg, och på hemvägen i mörkret är mamma som en ung flicka, då vi diskutera kvällens upplevelser.

Men dagarna gå – inflyttningen närmar sig, närapå lika ogärna sedd av pappa och mamma som av mig. "Den värsta dagen på hela året", föregången av "gummfest" och verandornas förtäckning, viket den tiden försiggick mera s.a.s. rituellt än nu och med mycket större apparat. Flere karlar från Påläng, Busk eller Pålsundet voro då tillstädes, och Ackermann var mestadels åskådare, eller hjälpte han till med lättare saker, såsom att bära in trädgårdsmöblerna i källarsvalen och flytta in Flora och Pomona från verandan. (Flora och Pomona, dessa Sanamki skyddsgudinnor höllos av mamma högt i ära. De voro på sin tid present till mormor av Curry Treffenberg[102].)

Byggmästar Jonson ledde arbetet, under ideliga kvickheter, som besvarades med samma sort och häftiga skrattsalvor. De *kunde* skratta, de, som fingo stanna kvar på landet, lyckliga! Trots min upprörda avskedsstämning måste jag njuta litet.

Lucka efter lucka spikades fast tills det blev alldeles mörkt i salen. Då tändes lampan. Öl och punschbrickor samt de sista kakorna sattes in, och pappa tackade för sommarens hjälp. Långsamt klev byggmästarn fram och fattade harskande sitt glas. Lika tövande och harskande följde Kalle Jonson, August i Pålsundet[103] och de övriga. Pappa gav ännu några order angående grus, ved och gödsel – och så stampade de sista gästerna för året nedför backen. Efterlämnande en dyster tomhet och den vanliga avskedsdoften: en blandning av ladugård, stövlar, öl och punsch.

Jag släckte lampan och satte mig i gungstolen och grät. Kattungen var bortgiven – allt var slut. –

Återstod avskedstagandet bland mjölsäckarna på ångbåtsbryggan.

Då den sista mjölkflaskan burits ombord, lossade August akterändan med en liten mössviftning åt överdäck, där mamma och jag stodo med näsdukarna färdiga till aktion.

Sakta gled Hållsviken genom sundet, med vassen bugande som till avsked. Från alla stugor på ömse sidor fladdrade vita dukar. Och från mjölkskjutsarna, som med tomflaskorna skramlande, körde hemåt i vildaste fart, viftades frenetiskt.

Badhuset lyste i morgonsolen. Och roddbåten gungade i svallvågorna och slet i sina förtöjningar som om den velar följa med.

---

[100] *Färjan vid Pålsundet* var enda sättet att ta sig från Järna hem till Nöckna. Den första bron mellan Hölö och Mörkö byggdes inte förrän 1912.

[101] *Haga vällingklocka* och *Alice* citat ur *Vackert väder,* Guitarr och dragharmonika av Gustaf Fröding.

[102] *Curry Treffenberg* (1825-97), ämbetsman, bl.a. landshövding i Västernorrlands län, beryktad för att han 1879 avbröt den s.k. Sundsvallsstrejken genom att beordra militär insats. Han var far till *Elin*, som var gift med *Per Clarholm*, son till Fritz Clarholm och hans hustru *Amelie* (f. *Pihlgren* ,syster till Augusta) och följaktligen kusin till barnen Norberg. Se not. 9 ovan.

[103] *August* och *Klara Andersson* byggde Strömsborg, dit de flyttade sedan de slutat som torpare vid Pålsundet. Deras dotter *Elin* gifte sig *Runhoff* och fick en son, *Stig Runhoff*, som var en av deltagarna i konfirmandlägret 1928, som leddes av *Johannes Lindblom* och med bl.a. *Malin* och *Alf* (se not. 15 och 16 ovan) och Malins kusin på fädernet, *Ingrid Lindblom* som deltagare.

Endast från Sanamki fladdrade ingen duk. Ensamt, med stängda luckor, låg det åter bland granarna. Och de fällda löven prasslade kring knutarna.

Mamma suckade litet. Och jag upprepade för mig själv avskedsversen från min vägg:

Här lämnar jag mitt hjärta och min halva själ –
För alla gånger tack – och farväl, farväl – – –

Andra kapitlet

Branden på Pålsborg

Vi bodde på Pålsborg ett par somrar, 1885 och 86. Det var där pappa "lät fundera" Sanamki – liksom fordom Gustaf Vasa sitt Gripsholm.

Om dessa somrar mins jag ej mycket. Som motto skulle man kanske kunna sätta Märtas värs på ett påskbrev till Ellen Afzelius: Hur Ellen vid Pålsborg i somras Föll med pladask i vassen grön Med ropet Usch, jag föll i sjön!

Ty vi tillbringade en dryg tid ute på sundet, vittjande våra ståndkrokar, eller inne i det pittoreska badhuset, där vi metade små aborrar och snorgärsar i bassängen.

Det var rägniga somrar med högt vattenstånd. Maneterna simmade ofta in i avklädningsrummet. Vi brukade lägga upp dem på torra plankor, eller vid lägre vattenstånd på badhusgolvet, och efter någon dag återstod av den slemmiga massan endast konturerna av en vacker stjärna. Hela badhuset blev så småningom på detta sätt dekorerat.

Pålsborg ägdes vid denna tid av byggmästare Jonson, som hyrde ut villan åt sommargäster och då själv med sin talrika familj bebodde en liten stuga på andra sidan potatislandet, ett par stenkast från huvudbyggningen. Men efter ett par år arrenderade han av Tullgarns kungsgård Påläng midt över sundet, där han sedan bodde till sin död för några år sedan. Jonson var en arbetsam och duktig karl. Pappa satte stort värde på honom. Men grannarna "trodd'en inte mer än jämt" – vad det nu berodde på.

Pålsborg hyrde han fortfarande ut till sommarnöje – i stugan logerade olika mer och mindre lösa personer. Ibland stod den tom.

Sommargästerna på Pålsborg spelade alltid en viss rol i vårt landtliv. Jag har redan nämnt Lagergrens, Hammarstrands samt familjen Beskow. År 1889 (möjligen 1890) hyrde där dåvarande revisionssekreteraren – sedermera justitierådet – Thollander med fru och två små flickor. "Hyggliga" och korrekta människor, utan nämnvärdt inflytande på Sanamkilivet – förrän, på sätt och vis, den sista natten de bodde på Pålsborg.

Det var natten mellan den tredje och fjärde september. Jag hade på kvällen hjälpt Jenny Thollander att packa och sov nu ljuvt på soffan i mammas rum. Vi voro nämligen (för tillfället) ensamma på Sanamki, mamma och jag (med husan Berta) och mamma tyckte alltid man skulle "hålla ihop" vid sådana tillfällen.

Klockan kunde väl vara mellan 1 och 2, då jag i sömnen förnam som ett svagt bultande och ett avlägset rop: elden är lös! –

Jag hade hört det ropet i drömmen många gånger förr, och jag mins tydligt än, hur jag tänkte: det är en dröm – det är ingenting att fästa sig vid. –

Men det *var* ingen dröm! Ropet upprepades, kom närmare och närmare; elden är lös! Det brinner i stugan – får vi komma in! – Och nu hörde jag, att det bultade på vår egen tamburdörr – –

Min första tanke, då jag for upp ur sängen och fram till fönstret, var att Sanamki brann.

Men därnedanför stod Jenny Thollander med Ebba på armen och barnjungfrun med Marika i sin korgvagn. Marika skrek, och Jenny ropade alltjämt: elden är lös, låt oss komma in! –

Mamma satt i sängen med runda, förfärade ögon: *Var* brinner det! – "Pålsborg", svarade jag, och rusade nedför trappan och öppnade dörren för de uppskrämda människorna, som fördes in i salen med klädknyten och barnvagn. Marika tjöt fortfarande. Hanna, barnjungfrun, likaså. Jag försökte få liv i vår Berta, vilket tog flere minuter.

När jag var på uppväg för att få något kläder på kroppen, mötte jag mamma i trappan.

Jag öppnade dörren till mitt rum. Och såg genom ekens grenar en syn, som ännu kommer mig att darra invärtes – så hemsk, så underbart *främmande* tedde den sig. Helt nära, nedtill ur det mörka lövverket, sköto väldiga eldtungor upp, under ett egendomligt fräsande dån – olikt allt annat.

Var det verklighet? Var det Pålsborg som brann? Pålsborg, så vant och hemtrevligt – det föreföll omöjligt.

Det var inte heller Pålsborg, som jag sedan fick veta nere i salen, där mamma satt och höll fru Thollander i handen. Det var *stugan*, där i sommar bott en gammal snickare, som sällan var hemma. För övrigt – utom gubbens nästan tomma kammare – innehöll den vedbod och ett par andra skrubbar.

Denna underrättelse lättade betydligt mitt sinne. Men *hur* hade elden kommit lös? Snickargubben hade ej varit hemma på länge. *Ingen* hade haft ljus tänt i vedboden. –

Hanna grät och bäddade åt småflickorna i förmaket.

En oemotståndlig lusta drev mig ut, och, lämnande åt mamma att ta hand om flyktingarna, begav jag mig av – med vildt klappande hjärta.

Jag går på vägen mot det flammande bålet, som lyser upp hela näjden med sitt röda sken. Oändligt vackert – men oändligt hemskt. Jag vill stanna, jag vill vända om hem – det var åter det där *främmande* som skrämde mig mest. Men jag kan inte undkomma alldeles – är det då inte bäst att "hoppa rätt i elden"?

Jag gick på. – Det var en stilla natt. Utom eldens knastrande, hördes endast ljuden av årslag och någon enstaka människoröst. Från Påläng[104], från Stäk[105], från Pålsundstorp[106] – från alla håll sköto ekorna snabbt över det brandröda vattnet. Stötte mot land. Folk kom springande över åkrarna.

Inte många ord yttrades att börja med. Rådvilla stodo vi och stirrade på den väldiga brasan. – Fru Jonson, ännu mera askgrå i ansiktet än vanligt, upprepade gång på gång: Vem har velat göra oss så illa – – vem har velat oss så illa – – –

Men då kom Buskamor[107] springande. Vår första, rätta Buskamor. Och från den stunden var den värsta hemskheten förbi – åtminstone för mig. Jag stod åter på verklighetens mark – även om den brände något under fötterna.

---

[104] *Påläng* se not. ligger på en kulle invid gamla vägen till Tullgarn.
[105] *Stäk (eller Hälleby Stäk)* ligger precis mitt emot Sanamki på Hölösidan.
[106] *Pålsundstorp* ligger mittemot Pålsundet (se not. 36) på Hölösidan..
[107] *Buskamor.* Mor i Busk var vid den här tiden *Sofia Hellstrand*, gift med *Gustaf Hellstrand.* De hade många barn, av vilka *Ingeborg* kom att gifta sig med *Elis Karlsson* i Pålsundet, son till *Amalia (Malin) och Ludvig Karlsson.*

"Du store tid", skrek Buskamor, "ska ni låta skogen brinna opp! Ser ni inte att det är eld i eken? – Det fins väl hinkar – spring, du Kalle, efter vatten – det fins väl vatten i sjön, vet ja – I fridens namn, är här ingen brandspruta? Det *måste* finnas sprutor – Sanamki har ju, det vet ja då –

Jo, Sanamki hade assuranssprutа. Den stod i trapphörnet, full med bollar, kranskäppar, portörspadar m.m.

Buskamor och jag satte fart. På vägen mötte vi Berta, som nekade att gå upp efter hinkar. – "Äsch, låt skräpe' brinna", sade hon och gick vidare – långsamt, på klackarna, som hennes vana var.

Vi mötte också drängen i Pålsundet och Hanna. De buro ett träspann med vatten emellan sig, och Hanna torkade sig i ögonen med sin lediga hand.

– "Att di ska säja så ondt om oss – – – att folk kan vara så elaka!" –

– "Ja, vad har vi gjort dom, att dom ska skylla *oss* för det här", muttrade Gustaf.

– "Kära hjärtandes, lugna er! En vet inte *någe* än, och det blir nog fler än ni, som får misstankarna på sig", uppmuntrade Buskamor och rusade före mig uppför Sanamki backe.

I ett huj stjälpte vi alla bollar och pinnar ur assuranssprutan. Jag tog stora kopparflaskan, full med vatten, från kökstrappan, och så bar det iväg igen till brandplatsen.

Där hade nu blivit betydligt livligare. Man var inne i situationen och sprang om varandra med vattenhinkarna. Kalle Jonson[108] ledde arbetet med sammanbitna läppar. Han stod närmast elden och tömde hinkarna. Jag mins att han en gång stötte till en bit av ena gaveln så att den föll in i brasan. Men på det hela taget, har väl aldrig en eldsvåda mera ohindrad fått sköta sig själv. Lugnt och fridfullt brann stugan ned till grunden. Septembernatten var fuktig, fullkomlig vindstilla rådde. Elden i eken släcktes snart – ingen fara för att skogen skulle brinna.

Och nu kommo Buskamor och jag med assuranssprutan – den enda på platsen! Vi fyllde den med vatten och prövade med slangen mot eken. Inte en droppe! – Jag hade nog haft mina onda aningar. – Besviken tystnad. Vi petade med slangen och pumpade av alla krafter.

– "Bort med skräpet!" kommenderade Kalle Jonson.

– "Skit också", sade Ackermann.

Jag led verkligen och skämdes förfärligt. För att i alla fall göra *något* började jag med stor iver bära vatten. Gång på gång fyllde jag den tunga kopparflaskan vid Pålsborgs brygga, kånkade den över åkern och överlämnade den åt befälet.

– "Vems är den här jäkla byttan?" frågade Kalle Jonson till sist.

– "Fröken Karins." –

Kalle såg upp en halv sekund – jag mins *väl* hans blick. "Akta sig", mumlade han, "det är inte mödan värdt."

– "Ho' kan min själ *förlorä* sig", hjälpte Ackermann till.

Buskamor tog flaskan ifrån mig.

– "Snällä, goä fröken", ömkade hon, "en annan orkar knappt lyfta 'na" – –

Min ära var räddad! Sanamki ära var räddad! Jag kunde nu gladeligen ägna mig åt "eftersläckningen", som försiggick under ganska munter stämning. De sedvanliga kvickheterna kommo så småningom till användning.

– Undan med sig, Ackermann, vill han bli stek! –

---

[108] *Kalle Jonson*, son till byggmästare Jonson.

– Hanna, hon behöver väl inget vatten hämta, hon har'et på närmare håll. –

För Hanna grät ännu. Och viskningarna och funderingarna över eldens uppkomst tilltogo i samma mån som branden avtog.

– Var fans byggmästarn själv då? –

– Han arbetar vid Hörningsholm. –

Flammorna slogo ej längre mot skyn. Eldskenet hade bleknat. Det rökte och pyrde i de våta bränderna, då Berta i första dagningen kom ned och bjöd alla som ville på kaffe på Sanamki.

Karlarna voro sotiga, våta och trötta. I morgonrodnaden styrdes ekorna åter över sundet. Men många av gummorna följde med till Sanamki och slogo sig ned i köket. Berta hade kokt kaffe i varenda kastrull som fans. Det var full utskänkning.

Mamma tog emot mig med bekymrad min. – Kära Karin, kommer du nu äntligen! Och så du ser ut! Spegla dig, så får du se. (Mamma uppmanade mig ofta att *spegla mig*.) Har du tagit mina kängor! Mina bästa – – resårerna äro ju alldeles förstörda. –

Jenny Thollander såg på mig med en obeskrivlig blick. – "Jag tror Karin tycker det här är *roligt*", sade hon.

Sanningen att säga, tyckte jag nu, att det var *hemskt* roligt. Efter orden taget.

Jag drack kaffe i köket – det smakade härligt efter allt – och deltog i det allmänna pratet om hur elden kommit lös. Det var egentligen två teorier. Den första: att Gustaf och Hanna, som "gjort sällskap" ovanligt intensivt hela sommaren, haft farvälmöte i någon "bod" och på något sätt varit ovarsamma med tändstickor eller ljus.

Denna teori upprörde fru Thollander ganska mycket.

Den andra: framfördes mera lågmält och löd i Buskamors mun ungefär så här: Som sagt va', snällä, goä fröken, att inte vill ja' varä den som *säjer* någe – som sagt va' – men nog *tycker* man atter det att det är *behändit* – som sagt va' – att de skulle brinna *två* gånger på Pålsborg, utan *anledning*, se, och han fick ut brandförsäkringen sist – fast det satt hårdt åt – men – –

Berta: (kärvt) Karln är ju på Hörningsholm, och det är en mil dit!

Buskamor: (salvelsefullt) Snällä Bertä, han *skulle* varä där, ja, och han *ä'* där nog också i måron bitti, men (sammanknäppta händer) Vår Herre vet bäst var han ha vari i natt – skogen är stor, Bertä, och som sagt va, *pengar* – – – –

Det var kusligt. Jag såg för mig, hur Jonson smög i skogen. Hur långt var han månne kommen nu? Till Idesta[109] ungefär? Då kunde han hinna Hörningsholm till kl. 6.

Thollanders lågo i förmaket. Jag gick upp till mamma för att vila ett slag.

– Mamma är väl inte ond på mig, för jag tog mammas kängor i hastigheten – sade jag.

– Ånej, kära du, men det var ju otur att du skulle få tag just på de bästa – Tror *du*, att det är Jonson? Jag för min del lutar mer åt drängen i Pålsundet. Han har ju ränt där hela sommaren – Tänk en sådan natt det här blev. – –

Jag mins ej om vi sovo något. Redan vid 7tiden började trafiken på landsvägen, och August i Pålsundet körde till Pålsborg efter Thollanders flyttsaker. – "*Eget*, att det här skulle hända sista natten det bodde folk i villan", mumlade han.

Fru Thollander fann det också *eget*. Hon såg blek ut vid frukosten – ej att undra på.

---

[109] *Idesta*, torp på norra Mörkö.

Vi följde alla med till båten, där häpnaden över nattens händelse var allmän. Men annars gick livet åter som vanligt. Försvunnet var det hemska brandskenet. Solen stod bakom Pålsundsberget. Tröskverken dånade. Jag var hemma igen.

Gustaf, drängen, bar mjölkflaskor som de andra karlarna. Men när Hållsviken började backa från bryggan, gick han fram till Hanna, som stod i fören, tog hennes hand och sade – högt så alla hörde det: Sörj inte – vi träffas snart! – (Det gjorde de också några veckor senare tinget i Trosa.) Jag mins, att jag tänkte vid åsynen av deras avsked: Det där är nog den rätta kärleken, det. Ack, om de finge varann!

Brandplatsen lockade med mystisk makt, och när vi viftat adjö åt Thollanders, begav jag mig dit.

Den stora eken var till hälvten bränd och sträckte sina svarta grenar, likt en djävuls armar över den ännu rykande askhögen – där sedan doktor Brusiin planterade sina hallonbuskar. Men bortre delen var grön som förr, med våta blad som glittrade i morgonsolen.

I diket nedanför hölls "brandsyn". En brandsyn för gudar! Oförgätlig. – Patron Weidenhayn på Nöckna, rödblå i ansiktet, med ögonen tittande åt varsitt väderstreck. Blårandiga bomullskläder och trasig halmhatt. – Norapatron, i skärmmössa och storstövlar; dessutom ett par andra patroner sutto där i det daggvåta gräset med glas och buteljer blänkande emellan sig. Ivrigt diskuterande.

Gubben Weidenhayn, alltid galant mot damerna, klev upp och kom fram till mig.

– Lilla fröken har väl sovit godt i natt – förmodade han.

– Å visst inte – jag var med från början till slut – svarade jag helt förnärmad.

– Jo, jo – lite pikant för en Stockholmsfröken kanhända – men annars en förb. historia. Vi får väl se vid höstinget snart om det kan fås nå'n klarhet –

Han petade med sin käpp i askan och utbrast: Hitåt, gubbar – här syns elden att ha börjat! –

De kommo alla till och påtade med käpparna ungefär på det ställe, där s.k. hemlighuset varit beläget.

– Där? – utropade jag tvivlande.

– Just *där* – menade Nöcknapatron – inte illa valt alls! Förb. *bra*, tvärtom. Sicken jäkel!

– *Valt*? – Det blev kusligt igen. Jag började frysa midt i solskenet. –

Och här slutar nu min historia om Pålsborgsbranden, som länge var samtalsämne på ön.

Gustaf och Hanna träffades vid Trosatinget – och blevo frikända.

De gifte sig verkligen sedan och blevo ganska olyckliga, sägs det. Men för mig ha de alltid stått i den Stora Kärlekens dager.

Byggmästar Jonson blev också frikänd – av brist på bevis. Han hade vittne på att han varit på Hörningsholm den kväll och den morgon som omslöto brandnatten. Och han fick ut brandförsäkringssumman.

Men Mörkön frikände honom ej. –

Jag talade häromåret vid August i Strömsborg – den forne August i Pålsundet – om våra gemensamma ungdomsminnen. Vi berörde då också eldsvådan på Pålsborg.

– "Det var ingen annan än Jonson, som tände på", sade August. Det vet vi alla, fast ingen just säger det. Jonson behövde pengar som vanligt. De visste nog redan på tinget, hur saken förhöll sig, men kunde inget göra. Byggmästarn hade skaffat falskt vittne, si. Han bjöd honom på konjak – det talte karl'n om efteråt. Men då var det för sent – Så man kan säga – slöt August på sitt vanliga småroliga sätt – att den konjaken har Jonson att tacka för friheten!" –

Men folk pratar. Ingen vet – och ingen får någonsin veta, om Jonson verkligen smög i skogarna den minnesvärda höstnatten. Den hemligheten tog han med sig i graven.

⌘ ⌘ ⌘

20 dec. 1931

Notapparaten skriven av Britt-Marie och Tomas Uddling under april-maj 2010. Synpunkter och rättelser mottas med största tacksamhet!